

УДК-81.1

**Віолетта Лавренюк, Вадим Дума,
Віталій Лозінський, Олександр Тищенко
Одеський національний політехнічний університет,
Одеса, Україна**

СУЧАСНЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО ЯК СИНТЕТИЧНА МІЖГАЛУЗЕВА ДИСЦИПЛІНА

У статті розглядаються основні напрями розвитку термінознавства як синтетичної міжгалузевої дисципліни за кордоном і в Україні; аналізуються тенденції, що серйозно перешкоджають науковій комунікації, викликають тривогу за сьогоденний і завтрашній стан української термінології.

Ключові слова: *термінознавство, тенденції розвитку, ефективна наукова комунікація.*

In the article the main directions of terminology as synthetic intersectoral subjects abroad and in Ukraine; analyzes the trends that seriously impede scientific communication, causing concern for present and future state of Ukrainian terminology.

Keywords: *terminology, trends, effective scientific communication.*

В статье рассматриваются основные направления развития терминоведения как синтетической междотраслевой дисциплины за рубежом и в Украине; анализируются тенденции, которые серьезно препятствуют научной коммуникации, вызывают тревогу за сегодняшний и завтрашний состояние украинской терминологии.

Ключевые слова: *терминознавство, тенденции развития, эффективная научная коммуникация.*

Духовний світ людини нерозривно пов'язаний з розвитком її мовних здібностей. Досконале опанування української мови й термінології не лише підвищує мовну освіченість студентів і сприяє гуманізації певних сфер державного життя, але й підвищує культурний рівень майбутньої української інтелігенції. Термінознавство як

синтетична міжгалузева дисципліна охоплює такі напрями роботи: **лексикографічний** (це створення різного роду термінологічних словників (словники-довідники, словники-тезауруси, перекладні словники, словники рекомендованих термінів, словники сполучуваності тощо); **уніфікація і стандартизація термінів** (упорядкування термінологій різних галузей науки, техніки, економічного та культурного життя і всередині терміносистем відповідно до позначуваних понять. Основи стандартизації заклав О. Вюстер, займався цим питанням і Д. Лотте. Стандартизацію термінів здійснює держстандарт); **створення картотек і баз даних** (перший такий банк був створений у Німеччині, він вміщував 2 млн. термінів дев'ятьма мовами - результат плідної співпраці термінологів різних держав світу. Вагомою ознакою створення банку даних є машинний фонд мови. В Україні цією проблемою займається М. Пещак. Відокремити спеціальну лексику від загальноновживаної дали змогу ремарки); **переклад термінів**, що є однією з найскладніших проблем, оскільки невдала чи спотворена назва може призвести до спотворення наукової концепції; **термінологічне редагування**.

Попри не надто сприятливі історичні обставини, українську наукову термінологію розбудовано чи не для всіх галузей сучасного знання. Сьогодні вона повноцінно задовольняє практичні потреби суспільства й розвивається так само стрімко, як і сама наука. Звичайно, цей розвиток не позбавлений певних перешкод і ускладнень. Так, у нас багато пишуть про потребу очистити термінологію від слів-покручів, непотрібних росіянізмів і англіцизмів, ширше застосовувати питомі словотвірні моделі. Окремо слід зупинитися на тих “хворобах” термінотворення, які спричинені не так іншомовним впливом, як невисокою мовною і термінологічною культурою деяких авторів. Ця невисока культура, точніше – *безкультур'я (!)*, виявляється: 1) у перенасиченні тексту малозрозумілими й зайвими термінами; 2) у невиправданому залученні термінів з інших, навіть не суміжних наук; 3) у вигадуванні нових назв для явищ і понять, що вже мають узвичаєні терміни. Ці три тенденції серйозно перешкоджають науковій

комунікації й викликають тривогу за сьогоdnішній і завтрашній стан української термінології.

1. Перенасичення тексту термінами. Як відомо, науковому стилеві властиве поміrne вживання як термінології, так і загальної, нейтральної лексики. У текстах одних наук питома вага термінів може бути більшою, в текстах інших наук – меншою. На це співвідношення впливають конкретна ділянка дослідження, індивідуальні вподобання автора, читацький загал, якому призначено публікацію. Загалом, як зазначають науковці (Коваль А.П., Селігей П.О.), за різними підрахунками, у нормативному науковому тексті спеціальна лексика становить 20-25% усіх слів, тобто вона поступається загальномовній лексиці. У деяких наукових текстах, надто у науковому жаргоні, спостерігаємо тенденцію до якомога більшого уникання звичайних слів і вживання натомість “розумної” лексики – тобто вигадування термінів для тих понять, які можна висловити простішими й уживанішими словами. Часто доходить до абсурду: автори спеціально шукають привід, щоб удатися до якогось терміна, хоч зі змісту праці видно, що доконечної потреби немає. У результаті з’являється нібито науковий текст, який густо рясніє незвичними висловами на зразок: *багатовимірні маніфестації, інтерпарадигматичний характер, динамічно-конструктивний феномен, креативно-генеративна величина, асиметрична структурно-аккумулятивна взаємодія, парадигма ранжування, презумпція дискурсивної компетенції в концепції семіотико-наративних аспектів мовленнєвої діяльності*. Лавина неоковирних утворень такого штибу накрила сучасні наукові видання.

Природно, якщо новим терміном позначають щойно відкрите явище чи поняття. Проте важко вихнати природним безпідставне термінізування тих звичних предметів, дій та ознак, які досі називалися простими іменниками, прикметниками та дієсловами. Наприклад, ні в якому разі не можна заперечувати необхідності такого важливого терміна, як *комунікативний акт*. Але його доречно вживати там, де він

справді потрібен. Немає жодної потреби писати *здійснювати комунікативний акт* у тих випадках і в тому контексті, де можна ту саму дію передати одним-єдиним дієсловом – *розмовляти*.

У науковій літературі нерідко надуживають деякими загальнонауковими термінами, як-от: *питання, проблема, завдання, система, структура, форма, архетип, аналіз, парадигма, напрям, комплекс, сукупність, множина, розвиток, процес, функція, елемент, модель, фактор*. Ці терміни перетворилися, по суті, на такі собі наукові штампи, запас модних слів, які треба рясно розсипати в тексті для годиться. І оскільки в науковому жаргоні ці слова уживаються частіше, ніж того вимагає зміст, вони втрачають свою інформативну вартість, а їхні тонкі наукові значення розмиваються. Так само поширилися набридливі кліше типу *системний аналіз, комплексний підхід, комплекс питає, проблемні питання, актуальні питання, структурно-системне явище, когнітивна парадигма, дискурсивні практики, іманентний процес, статусний підхід, процес розвитку* тощо.

Помічено, що автори, які досліджують справді складний матеріал, намагаються писати й говорити просто, не вдаючись до рідкісної чи незрозумілої лексики. У них немає мотивів штучно ускладнювати виклад. Натомість термінологія задля термінології поширена в тих публікаціях, зміст яких доволі елементарний і самоочевидний, або там, де розв'язують давно розв'язані проблеми. Саме про такі випадки жартома кажуть: *“термінологія – це процес перетворення дрібного питання у велику теорію”* і *“коли науці бракує аргументів, вона розширює свій словник”*. Якщо звичайно нова термінологія виникає як наслідок продуктивного, оригінального мислення, то тут вона радше виникає через його брак – як результат порожньої розумової забави.

2. Невиправдане залучення термінів з інших наук. Автори суспільствознавчих розвідок нерідко запозичують поняття й спеціальну лексику з інших наук – як суміжних, так і “далеких” (точних і природничих), хоч досліджувана тема цього нітрохи не вимагає. Наприклад, вживання в суто лінгвістичному тексті запозичень із

філософії: *буттєвий шар*; математики: *вектор, девіація траєкторії ціннісної оцінки, асоціативні осі*, інформатики: *квант інформації*; фізики: *поле резонації, центр перетину семантичної і формальної площин слова, які мають широку амплітуду*; механіки: *сигналізатор, регулятор*. Така невдала метафоризація, крім того, що викликана браком мовно-естетичного смаку, вихолощує специфіку гуманітарного дослідження, ніби підкреслюючи неповноцінність лінгвістичної термінології. Важко пригадати, щоб хтось із класиків гуманітарних наук послуговувався такими малозрозумілими метафорами.

3. Невиправдана заміна узвичаєних термінів. Декому із сучасних науковців здається що без нових термінів оприлюднювати свою працю якось несолідно. Через це давні й загальновідомі поняття такі дослідники іменують новотворами “власного виготовлення”, які здаються їм ліпшими за вже усталені. Наприклад: відмінність – *диференційна характеристика*; мовлення – *вербально-комунікативна практика*; уявлення – *ментальний прообраз*; перевірка на практиці – *фактологічна апробація*; мислення – *оперування ментальними репрезентаціями*; товар – *товарна маса*. Універсальним у цьому плані виявився іменник *діяльність*, що його особливо уподобали прихильники наукоподібного викладу: *пізнання - когнітивна діяльність*; *мислення – розумова діяльність*; *пам'ять – мнемічна діяльність*; *творчість – креативна діяльність*; *мовлення – комунікативна діяльність*; *аналіз – концептуально-структуруюча діяльність* тощо.

Так само безпідставно часто вживається в науковому мовленні термін *дискурс*. У французькій мові, звідки запозичено цей іменник, він означає “мовлення, промова, роздум”. Проте, в наукових (а точніше в наукоподібних) текстах часто знаходимо: *політичний дискурс, літературознавчий дискурс, критичний дискурс*, а також *філософський, економічний, видавничий, іронічний, любовний дискурс*. Активно вживаним від цього іменника є прикметник *дискурсивний*: *дискурсивне мислення, дискурсивний раціоналізм, дискурсивна*

стратегія, дискурсивний контроль, дискурсивна операція, дискурсивна ситуація, дискурсивне пізнання, дискурсивна подія, дискурсивне осмислення, дискурсивні формації. Дивно звучить *легітимізація дискурсу*, а також *дискурсивна відмова від дискурсу*. Термінів має бути рівно стільки, скільки їх справді необхідно. Запроваджувати їх доцільно тоді, коли їхня поява підготовлена попереднім розвитком науки, коли вдалося довести помилковість чи неповноту дотеперішніх уявлень або якщо наявний термін призводить до непорозумінь і плутанини. Нові терміни мусять відбивати справді нові поняття, які поліпшують мислення, поглиблюють розуміння, прояснюють наші уявлення про досліджуваний предмет. Тому-то великі вчені завжди вдумливо й обережно ставилися до новотворів. Академік Дмитро Лихачов уважав, що коли дослідник створює сотні нових термінів, він руйнує науку, десятки – підтримує її, два-три – рухає науку вперед.

Таким чином, низька термінологічна культура в усіх її виявах істотно утруднює сприйняття й розуміння наукового тексту. Засміченість незвичними словами, термінологічною мішурою призводять до того, що фонові знання читача або слухача (навіть якщо він і фахівець із цієї галузі) виявляються недостатніми для повноцінного розуміння написаного чи почутого. Усе це перешкоджає термінології виконувати своє основне призначення – упорядковувати наукові поняття, якнайточніше передавати наукові істини, полегшувати спілкування між фахівцями.

Список використаної літератури

1. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо. – К.: КМ Academia, 1994. – 254 с.
2. Лавренюк В.В. Проблеми викладання української мови за професійним спрямуванням у вищих навчальних закладах // Наша школа. Науково-методичний журнал. – Одеса : Одеський ОІУВ, 2010. – № 1-2. – С. 43–46.

3. Тараненко О. Лінгвістичні проблеми української термінології на сучасному етапі // Українська термінологія і сучасність (Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції). – К.: 1997. – С. 3-9.

4. Якубовська М.Г. Інформаційне середовище ВНЗ як засіб формування цінностей студентів // Інформаційна освіта та комунікативні технології XXI століття : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 13-15 вересня 2012 року) / [під заг. ред. В.Г.Спрінсяна]. – Одеса : Симэкс-Принт, 2012. – С. 209-212 (0,2 д.а.)

5. Ярема С. На теми української наукової мови. – Львів: Українське товариство з механіки руйнування матеріалів, Львівське крайове товариство “Рідна школа”, Наукове товариство ім. Т.Г. Шевченка, 2002. – 44 с.

Ірина Бєляєва
Одеський національний політехнічний університет,
Одеса, Україна

СТАН ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ДОКУМЕНТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Розглянуто законодавчу та нормативно-правову базу функціонування процесу ведення документації.

Ключові слова: стандарт, закон, нормативно-правова база, документація.

Рассмотрена законодательная и нормативно-правовая база функционирования процесса ведения документации.

Ключевые слова: стандарт, закон, нормативно-правовая база, документация.

Considered legislative and regulatory framework of process documentation. Keywords: standard, law, legal framework, documentation.